

ТРЕТІ ОСОБИ, ЯКІ НЕ ЗАЯВЛЯЮТЬ САМОСТІЙНИХ ВИМОГ ЩОДО ПРЕДМЕТА СПОРУ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКТРИНИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ТРЕНДИ

Сібільов Денис Михайлович,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри цивільного процесу,

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків,*

e-mail: densibilyov@gmail.com

ORCID 0000-0002-0109-9263

Досліджено законодавчі зміни в інституті третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, що відбулись за останніх років. Під критичним кутом зору розглянуто питання притягнення третіх осіб у цивільну справу за ініціативою суду, участь у процесі в статусі третьої особи Національного агентства з питань запобігання корупції, а також наявність часових меж щодо вступу третіх осіб у справу.

Ключові слова: треті особи; сторони; юридичний інтерес; правосуб'єктність; співучасть; зловживання правом; строк вступу у справу.

Вступ. Інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, зазнав останніми роками суттєвих законодавчих змін. Зміни ці мають суперечливий характер, не враховують перевічених часом положень науки цивільного процесуального права стосовно цих осіб, а також специфіки правосуб'єктності цих учасників цивільного процесу.

Аналіз літературних даних і постановка завдання дослідження. Інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, був і залишається об'єктом багатьох наукових досліджень. Упродовж ХХ ст. ним займалися, зокрема, П. П. Гуреєв (P. P. Gureyev), І. М. Ільїнська (I. M. Ilyinskaya), А. Ф. Клейнман (A. F. Kleynman), Д. М. Чечот (D. M. Chechot), М. С. Шакарян (M. S. Shakaryan) та ін., а на зламі ХХ–ХХІ століть і на сучасному етапі наукові дослідження здійснювали К. В. Гусаров (K. V. Gusarov), В. В. Комаров (V. V. Komarov), П. І. Радченко (P. I. Radchenko), Д. М. Сібільов (D. M. Sibilyov), М. Й. Штефан (M. I. Shtefan) та ін. Наукові

висновки зазначених авторів складають правову доктрину участі третіх осіб у цивільному процесі.

Мета і завдання дослідження. Дослідження спрямоване на критичне переосмислення змін у законодавстві, які стосуються інституту третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору в цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ст. 53 ЦПК України треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї із сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також і за заявою учасників справи [1].

Чинним законодавством треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, віднесені до кола учасників цивільної справи. В контексті сучасної редакції ЦПК України вони вважаються одними з найважливіших фігур цивільного процесу, належать до кола осіб, що мають юридичну зацікавленість у вирішенні і розгляді цивільної справи.

Інститут третіх осіб у цивільному процесі, в т.ч. третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, давно відомий законодавству і науці цивільного процесуального права. Він неодноразово був об'єктом спеціальних наукових досліджень в минулому та сучасності, і наука цивільного процесуального права має суттєві здобутки як результат комплексного аналізу й дослідження цього інституту в системі цивільних процесуальних правовідносин.

Участь таких третіх осіб у цивільному процесі пов'язана із сукупністю певних умов, які в комплексі надають можливість для їх притягнення або вступу в цивільну справу.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача чи відповідача до постанови судом рішення, якщо рішення у справі може вплинути на їх права або обов'язки

по відношенню до однієї із сторін, вказує П. П. Гурєєв [2, с. 30].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, беруть участь у справі для захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом, у зв'язку з тим, що винесене судом рішення може вплинути на їх права або обов'язки по відношенню до однієї із сторін, відзначає у свою чергу Д. М. Чечот [3, с. 165].

Вступ або залучення у справу третіх осіб на стороні відповідача або на стороні позивача можливо, якщо рішення у справі може створити для них права і обов'язки по відношенню до однієї із сторін, – вважає М. А. Гурвич, – а ці права і обов'язки складають так званий юридичний інтерес третьої особи. Юридичний інтерес третьої особи, тобто можливість вигоди або загроза збитку для неї, пов'язані з рішенням, має об'єктивний характер [4, с. 62].

М. С Шакарян зазначає, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, вступають або притягуються до справи, якщо рішення у справі може вплинути на їх права або обов'язки по відношенню до однієї із сторін. Вплив рішення у справі на права або обов'язки третьої особи по відношенню до однієї із сторін у процесі може бути пов'язано з правом регресу або з іншим юридичним інтересом третьої особи або одній із сторін. Говорячи про вплив рішення на права або обов'язки третіх осіб, закон передбачає цивільні (матеріальні) права або обов'язки третьої особи, пов'язані із спірним правом, про поєднання двох правовідносин, пов'язаних спільними суб'єктами, одне з яких знаходиться поза сферою судового дослідження [5, с. 12].

В. В. Комаров і П. І. Радченко називають такі критерії (умови) участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: 1) обов'язкова наявність матеріально-правових відносин між третьою особою та однією із сторін; 2) преюдиційний зв'язок матеріально-правових відносин третьої особи та однієї із сторін з правовідносинами позивача та відповідача у справі; 3) матеріально-правові відносини третьої особи та однієї із сторін повинні передбачати можливість спору про право цивільне між третьою особою та особою, на боці якої вона бере участь у справі, тобто мати

цивілістичний характер [6, с. 75–76]. М. І. Штефан зазначав, що юридична зацікавленість третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, визначається тим, що постановлене судом у справі рішення може наперед вирішити наслідки взаємовідносин між ними та сторонами [7, с. 98–99]. У свою чергу К. В. Гусаров наголошує, що доцільно характеризувати правосуб'єктність сторін і третіх осіб, виходячи з принципів диспозитивності та змагальності цивільного процесуального права, які характеризують ключове положення вказаних суб'єктів у динаміці цивільного процесуального правовідношення і роль їх у доказовій діяльності [8, с. 55–56].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є автономними суб'єктами цивільного процесу, хоча і пов'язаними із стороною процесу певними матеріально-правовими відносинами. Вони не є суб'єктами спору, вони не є сторонами у матеріально-правових відносинах, з яких виник спір. З них нічого не може бути стягнуто і нічого не може бути присуджено за рішенням суду у справі. Рішення суду у справі може потягнути в майбутньому спір між стороною та колишньою третьою особою. Так сформульовані основні постулати науки цивільного процесуального права стосовно інституту третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

На жаль, динаміка розвитку процесуального законодавства стосовно інституту третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, характеризується непослідовністю, свого роду ерозією правової доктрини, неправильним розумінням правосуб'єктності цих осіб та їх ролі у цивільному процесі. Проявилось це поступово, шляхом внесення відповідних змін до ЦПК України 2004 р., в той час як редакції статей 35 і 36 ЦПК України на момент прийняття ЦПК України 18.03.2004 р. зауважень не викликали. Але значні зауваження викликають зміни, які вносилися до ЦПК протягом наступних років.

Так, Законом № 4176-VI від 20.12.2011 р. було внесено зміни до ч. 2 ст. 35 ЦПК України, а саме: якщо суд при прийнятті позовної заяви, здійсненні провадження у справі до судового розгляду або під час судового розгляду

справи встановить, що судові рішення може вплинути на права і обов'язки осіб, які не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору [9].

Ця ідея підхоплена у ч. 3 ст. 53 ЦПК України в редакції від 15.12.2017 р., що присвячена участі в цивільному процесі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Слід зазначити, що ця норма не відповідає змісту правосуб'єктності третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, умовам їх участі у цивільному процесі. Судове рішення може вплинути на права та обов'язки лише тих осіб, які є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин, тобто сторін. Дійсно, в судовій практиці виникають ситуації, коли позивач, подаючи позов, не зазначає всіх зобов'язаних за своїми вимогами осіб, але суд вимушений притягати до участі у справі й інших зобов'язаних осіб, щоб уникнути можливого скасування рішення за формальними процесуальними ознаками, тому що в разі вирішення справи без їх притягнення виникає ситуація, коли суд рішенням торкається питання про їх права та обов'язки, а в ст. 376 ЦПК України зазначається, що ситуація, коли суд прийняв судові рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі, розглядається як порушення норм процесуального права, що є обов'язковою підставою для скасування судового рішення в апеляційному порядку. Аналогічні правила містить і ст. 411 ЦПК України, яка стосується розгляду справ у касаційному порядку.

Тому ситуація, коли суд повинен притягнути до справи осіб, про яких не заявив позивач, є виправданою в цілому, але законодавець, вирішуючи цю процесуальну проблему, пішов неправильним шляхом, тому що її належне вирішення повинно передбачати можливість притягнення за ініціативою суду не третіх осіб, а співвідповідачів у справі. Частково ця проблема вирішена ст. 51 ЦПК України, де зазначається, що суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку

першого судового засідання залучити до участі у ній співвідповідача. За поважних причин це притягнення може статися й пізніше. Але у будь-якому разі за змістом ст. 51 ЦПК України притягнути співвідповідача можна лише за ініціативою позивача. До речі, було б доцільно змінити редакцію ст. 51 ЦПК України, додавши право суду притягати співвідповідачів за своєю ініціативою у будь-якій час до постановлення рішення, і ця проблема була б вирішена належним чином.

У реальності ж маємо ситуацію, коли суд притягує до участі у справі суб'єкта спірних матеріальних правовідносин не як сторону, а як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Навіть не беручи до уваги невідповідність даного процесуального механізму постулатам теорії процесуального права, він породжує і суто практичні проблеми, тому що згідно із ст. 53 ЦПК України треті особи користуються в процесі лише процесуальними правами, передбаченими ст. 43 ЦПК України, і не мають прав сторони, передбачених ст. 49 ЦПК України, тобто беручи участь у справі поряд з іншими учасниками спірних матеріальних правовідносин, вони, будучи також їх суб'єктами, позбавлені можливості визнавати позов, подавати зустрічний позов, укладати мирову угоду тощо. Така ситуація є неприйнятною. Неможливість реалізувати в цивільному процесі права, що випливають із статусу особи як суб'єкта спірних матеріальних правовідносин, ставить під сумнів право цієї особи на справедливий суд.

Законом № 1700-VII від 14.10.2014 р. [10] були внесені зміни до ст. 35 ЦПК України, згідно з якими Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї

про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою. Зараз це правило міститься в ч. 2 ст. 53 ЦПК України.

Згідно із ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [10].

Системний аналіз даного Закону дозволяє дійти висновку, що цей орган є органом публічної влади, який має широке коло прав для реалізації встановлених Законом повноважень.

Водночас його правосуб'єктність у цивільних справах тяжіє до правосуб'єктності органів влади, що можуть брати участь у цивільних справах на підставі ст. 56 ЦПК України (прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини тощо). Частина 6 цієї статті передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі або брати участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне. Це може стосуватись і Національного агентства з питань запобігання корупції, але потребує змін у чинному законодавстві.

Насправді це агентство за жодними ознаками не повинно бути в цивільних справах третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, з точки зору існуючих теоретичних постулатів. Його віднесення до третіх осіб у цивільному процесі – очевидна законодавча помилка, пов'язана із нерозумінням правосуб'єктності третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Також слід додати, що законодавчим трендом останніх років є боротьба із зловживанням правами та процесуальними диверсіями в цивільному процесі. Не ставлячи під сумнів актуальність цієї проблеми в цілому, слід зазначити, що запропоновані в ЦПК України засоби протидії цьому явищу не завжди є

зваженими. Намагання законодавця обмежити в часі реалізацію диспозитивних начал цивільного процесу на ниві боротьби із зловживанням правом може бути предметом окремого наукового дослідження, але ці тренди не обминули і участь у процесі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Нагадаємо, що згідно із ст. 53 ЦПК України треті особи можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. А в ст. 35 ЦПК України в редакції від 18.03.2004 р. зазначалось, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення у справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін.

Таким чином, раніше ці треті особи могли вступити у справу до постановлення судом рішення у справі, зараз – до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання.

Водночас зрозумілим є те, що питання щодо вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не завжди є очевидними на етапі відкриття провадження у справі або здійснення підготовчого провадження, досить часто це стає очевидним лише під час судового розгляду справи. Тому сучасна редакція ст. 53 ЦПК України викликає зауваження і з цієї причини. Вважаємо, що можливість вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, повинна передбачати значно більші часові рамки, ніж ті, які зараз зазначені в ЦПК України.

Висновки. Науковий аналіз законодавчих трендів щодо інституту третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, дозволяє зробити суттєві зауваження стосовно законодавчих змін щодо цього інституту, які відбулися за останніх років, не всі ці зміни можна оцінити позитивно.

Виправлення допущених помилок, пов'язаних з неправильним розумінням правосуб'єктності третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, потребує подальшої законодавчої роботи.

Список літератури:

1. Офіційний вісник України від 08.12.2017 – 2017 рр. № 96. С. 11. Ст. 2921, код акта 88120/2017.
2. Гуреев Л. Л. Защита личных имущественных прав. Москва, 1964.
3. Чечот Д. М. Участники гражданского процесса. Москва, 1960.
4. Гурвич М. А. Лекции по советскому гражданскому процессу. Москва, 1950.
5. Шакарян М. С. Участие третьих лиц в советском гражданском процессе. Москва, 1990.
6. Комаров В. В., Радченко П. І. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти. Київ, 1991.
7. Штефан М. Й. Цивільний процес. Київ, 1997.
8. Гусаров К. В. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 2–3 (28–29).
9. Офіційний вісник України від 23.01.2012 – 2012 рр. № 4. С. 36. Ст. 117, код акта 60052/2012.
10. Офіційний вісник України офіційне видання від 07.11.2014–2014 рр. № 87. С. 156. Ст. 2474, код акта 74501/2014/.

References:

1. *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 08.12.2017 – 2017, 96, p. 11, art. 2921, kod akta 88120/2017.
2. Gureev, L.L. (1964). *Zaschita lichnyih imuschestvennyih prav*. Moscow [in Russian].
3. Chechot, D.M. (1960). *Uchastniki grazhdanskogo protsesssa*. Moscow [in Russian].
4. Gurvich, M.A. (1950). *Lektsii po sovetskomu grazhdanskomu protsessu*. Moscow [in Russian].
5. Shakaryan, M.S (1990). *Uchastie tretih lits v sovetskom grazhdanskom protsesse*. Moscow [in Russian].
6. Komarov, V.V., Radchenko, P.I. (1991). *Tsivilni protsesualni pravovidnosyny ta yih sub'ekty*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Shtefan, M.Y. (1997). *Tsivilniy protses*: Kyiv [in Ukrainian].
8. Gusarov, K.V. (2004). *Tsivilna protsesualna pravosub'ektnist storin ta tretih osib*. *Byuletен Ministerstva yustytysii Ukrayiny*, 2–3 (28–29) [in Ukrainian].
9. *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 23.01.2012 – 2012, 4, p. 36, art. 117, kod akta 60052/2012.
10. *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 07.11.2014 – 2014, 87, p. 156, art. 2474, kod akta 74501/2014/.

Сибилёв Д. М. Третьи лица, не заявляющие самостоятельных требований на предмет спора: отдельные вопросы доктрины и законодательные тренды.

Статья посвящена исследованию законодательных изменений в институте третьих лиц, не заявляющих самостоятельных требований на предмет спора, произошедших за последние годы. Под критическим углом зрения рассматриваются вопросы привлечения третьих лиц в гражданское дело по инициативе суда, участие в процессе Национального агентства по вопросам предотвращения коррупции, а также наличие временных рамок относительно вступления третьих лиц в дело.

Ключевые слова: третьи лица; стороны, юридический интерес; правосуб'єктність;

соучастие; злоупотребление правом; срок вступления в дело.

Sibilyov D. M. Third parties, which do not submit the self-permit requirements for the subject of dispute: special questions to doctrines and legal trends.

The article is devoted to the study of legislative changes in the institute of third parties that do not declare independent claims on the subject of the dispute that occurred in recent years. The issues of attracting third parties to a civil case on the initiative of the court, participation in the process of the National Agency for the Prevention of Corruption, and the availability of a time frame for third parties to enter the case are considered from a critical point of view.

Keywords: third parties; parties; legal interest; legal personality; complicity; abuse of the law; term of taking the case.

Надійшла до редколегії 20.11.2018 р.

